

**ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ
АГРАРНОГО РИНКУ ЗАХІДНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ДІЇ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄС.
АНАЛІТИЧНА ЗАПИСКА**

Анотація

У записці окреслено основні проблеми функціонування та розвитку інфраструктури аграрного ринку західних регіонів України у сучасних соціально-економічних умовах. Проаналізовано їх причини та окреслено напрями подолання. Обґрунтовано пропозиції для органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямовані на удосконалення інфраструктури аграрного ринку західних регіонів України в умовах дії Угоди про асоціацію з ЄС на інноваційній основі.

**ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ
АГРАРНОГО РИНКУ ЗАХІДНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ДІЇ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄС**

Підписання угоди про асоціацію з ЄС передбачає виконання Україною низки заходів, пов'язаних з розвитком аграрного ринку та модернізацією його інфраструктури. Особливої актуальності набуває необхідність їх здійснення у західних регіонах України. Адже ці регіони розташовані на кордоні з ЄС, а тому найбільш тісно взаємодіють з його економічним простором. До того ж їх суб'єкти господарювання вступають в інтеграційні господарські зв'язки з представниками з сусідніх країн-членів ЄС відразу на декількох рівнях: ринковому (в межах окремих ринків), галузевому (за різними видами економічної діяльності) та транскордонному (в процесі транскордонного співробітництва).

В сучасних соціально-економічних умовах прогалини в розвитку інфраструктури аграрного ринку на рівні окремих регіонів виступають одним із найбільш вагомих бар'єрів на шляху виконання Україною вимог Угоди про Асоціацію з ЄС. Насамперед це стосується західноукраїнських областей, для переважної більшості з яких характерним є малоземелля та переважання господарств населення у структурі виробництва сільськогосподарської продукції, землеволодінні та землекористуванні, наявності худоби та птиці (додаток А). Водночас, ці господарства відзначаються недостатнім фінансовим та інноваційним потенціалом, що спричиняє недоінвестування інфраструктури аграрного ринку регіону.

Так, незважаючи на те, що в більшості регіонів Західної України відмічається переважання обсягів виробництва майже всіх видів сільськогосподарської продукції в господарствах населення, на тлі загальнодержавних показників вони поступаються за часткою земель хорошої якості у володінні домогосподарств, часткою ріллі в землекористуванні, а також часткою домогосподарств, що використовують для обробітки землі трактори. Водночас, частка домогосподарств, які використовують для обробітки землі коней і волів, у західних регіонах України є більш ніж удвічі вищою ніж загалом у державі – 71,9 % проти 30 % (додаток А).

Таким чином, переважання господарств населення у сільському господарстві західних регіонів України спричиняє їх відставання за рівнем розвитку окремих ланок інфраструктури аграрного ринку. Насамперед, це стосується виробничої інфраструктури сільського господарства. Так, станом на початок 2014 р. загальне відставання західних регіонів від середніх показників по Україні становило: за кількістю тракторів на один регіон – 2 209 одиниць або 15,5 %, за кількістю зернозбиральних комбайнів – 609 одиниць або 24,6 %, за кількістю інших комбайнів і збиральних машин – 341 одиниць або у 2,3 рази, за кількістю доїльних установок та апаратів – 263 одиниць або у 2,4 рази, за кількістю вантажних і вантажно-пасажирських автомобілів – 3053 одиниць або у 3 рази, за обсягом енергетичних потужностей у сільському господарстві – 1439 тис кВт або у 3,7 рази, за кількістю інкубаторів – 48 одиниць або у 5,8 рази, за кількістю об'єктів стаціонарного іригаційного обладнання – 230 одиниць або майже у 7 разів (табл. 1).

Таблиця 1

Забезпеченість агровиробників західних регіонів України сільськогосподарською технікою та енергетичними потужностями

На початок 2014 р., штук

Показники	Україна		В середньому по західних регіонах
	всього	в середньому на один регіон	
Трактори (без тракторів, на яких змонтовані машини)	356 960	14 278	12 069
Зернозбиральні комбайни	61 829	2 472	1 863
Інші комбайни і збиральні машини **	15 231	609	268
Вантажні та вантажно-пасажирські автомобілі **	114 190	4 568	1 515
Стаціонарне іригаційне обладнання *	6 768	270	40
Інкубатори *	1 445	58	10
Доїльні установки та апарати *	11 195	448	185
Енергетичні потужності, тис кВт **	49 528	1 981	542

За даними: Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві у 2013 році. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики, 2013. – 41 с. – С. 20-40.

Основними чинниками і передумовами, які зумовлюють недостатній рівень розвитку інфраструктури аграрного ринку в західних регіонах України, крім переважання господарств населення у структурі землеволодіння та землекористування, а також у виробництві сільськогосподарської продукції, є:

- малоземелля та відсутність достатньої кількості якісних земель сільськогосподарського призначення, локалізація частини територій у передгірній та гірській зоні Карпат, що ускладнює обробіток ґрунту та обмежує можливість налагодження розгалужених транспортних комунікацій;

* У сільськогосподарських підприємствах.

** У сільськогосподарських підприємствах і фермерських господарствах.

- недостатня розвиненість інститутів аграрного ринку на регіональному рівні, відсутність сучасних аграрних бірж, агроторгових домів, гуртових і роздрібних ринків сільськогосподарської продукції, транспортно-логістичних центрів, агротехнопарків, аграрно-індустріальних парків та аграрних кластерів;
- брак сучасних інноваційних технологій у сільському господарстві, що спричиняє недостатньо якісний обробіток ґрунтів, недовнесення мінеральних та органічних добрив, посилює ризики ерозії та втрати частини земель сільськогосподарського призначення;
- низька якість соціального капіталу села, зумовлена історичними традиціями розвитку сільського господарства в західних областях України, включаючи проведення примусової колективізації та силового знищення основ підприємництва та кооперації на селі.

Наявність цих та інших проблем зумовлює погіршення якості інфраструктури аграрного ринку та поширення через це в сільському господарстві західних регіонів України низки негативних тенденцій, які ускладнюють можливість належного виконання умов, передбачених Угодою про Асоціацію між Україною та ЄС.

Насамперед, це стосується:

- відсутності помітних зрушень, пов'язаних з формуванням середовища та ринкової інфраструктури, здатних стимулювати переорієнтацію господарств населення на нові стандарти економічної поведінки, включаючи запровадження ринкових механізмів їх функціонування та поширення сільськогосподарської кооперації, нестача коштів на будівництво нових об'єктів інфраструктури м'ясного та молочного скотарства, передбачених Державною програмою утворення та відкриття пунктів закупівлі молока та боєнь (забійно-санітарних пунктів) тварин;
- нездатності організацій допоміжної інфраструктури забезпечувати підтримку переважної частини агровиробників при проходженні ними процедур сертифікації та акредитації продукції для виходу на ринки країн-членів ЄС (це стосується як неспроможності значної частини суб'єктів аграрного ринку оплатити вартість відповідних процедур, так і невідповідності якості їх продукції відповідним вимогам);
- погіршення фінансово-кредитної інфраструктури, знецінення української валюти та банківської кризи в державі, а через це і зниження рівня фінансово-економічної спроможності агровиробників (основними споживачами кредитних ресурсів на аграрному ринку України традиційно виступають агрохолдинги, проте в умовах подорожчання валюти і кредитних ресурсів навіть частина з них, а також великі сільськогосподарські підприємства зіштовхнулись із дефіцитом обігових коштів на етапі підготовки та проведення весняної посівної компанії);
- обмеженості можливостей постачальників техніко-технологічного забезпечення значної частини сільгоспвиробників, які, в силу різних причин, не спроможні придбавати сучасних інноваційних технологій, здійснювати модернізацію власного виробництва на основі закупівлі

високоякісного імпортного обладнання та мінеральних добрив, елітного насіннєвого матеріалу та елітних порід худоби (це обертається зниженням рівня продуктивності праці в аграрному секторі економіки, недостатньою урожайністю сільськогосподарських культур, низькою рентабельністю галузі тваринництва, а також подорожчанням аграрної продукції);

- неіснуючі інститути стримування зовнішньої трудової міграції сільських мешканців в умовах лібералізації візового режиму та спрощення процедур перетину кордону з ЄС, що загрожує втратою значної частини трудового потенціалу аграрного ринку, передусім у прикордонних західних регіонах держави.

Водночас, слід відмітити, що в західних регіонах України існує низка сприятливих передумов для ефективного використання та нарощування потенціалу інфраструктури аграрного ринку, зокрема:

- нижча частка агрохолдингів, порівняно з іншими регіонами України, що створює додаткові імпульси для активізації підприємницької діяльності на селі та розвитку агробізнесу на конкурентних засадах, у тому числі в контексті модернізації та інноваційного розвитку інфраструктури аграрного ринку;
- велика кількість інститутів громадянського суспільства, які сприяють адаптації на вітчизняний ґрунт досвіду ЄС щодо розвитку місцевого самоврядування на рівні сільських територіальних громад (це створює сприятливі умови для реалізації в сільській місцевості західних регіонів України цілої низки проектів, орієнтованих на розвиток виробничої, комунальної, інформаційної, маркетингової, транспортно-логістичної та інноваційної інфраструктури аграрного ринку, що в подальшому може стати дієвим чинником нарощування виробничого потенціалу аграрного сектору регіональної економіки);
- зберігається висока якість людського капіталу сільських територій, що зумовлено позитивними тенденціями у демографічній структурі населення, достатньою забезпеченістю сільської економіки західних регіонів трудовими ресурсами, наявністю значної частини трудових мігрантів – вихідців із села, які часто виступають надійним джерелом трансферу фінансових ресурсів у сільське господарство;
- близькість кордону з ЄС, яка створює додаткові переваги та можливості для розвитку ділового співробітництва між суб'єктами аграрного ринку західних регіонів України та їх європейськими партнерами, у тому числі щодо модернізації інфраструктури аграрного ринку (реалізація спільних інвестиційних проектів у сільському господарстві є засобом поширення в середовищі регіонального агробізнесу новітніх агротехнологій, організаційно-управлінських та маркетингових інновацій, імпорту сучасної сільськогосподарської техніки та устаткування тощо).
- на сільських територіях західних регіонів України збережено елементи традиційної культури сільського укладу життя та землекористування, що відображається в укоріненні позитивних традицій ведення сільськогосподарського підприємництва, а також посилюється завдяки

роботі великої кількості вищих і спеціалізованих навчальних закладів та наукових установ аграрного профілю, здатних адаптувати на вітчизняний ґрунт новітні досягнення сучасної аграрної науки, а також генерувати власні інноваційні підходи й управлінські рішення в царині агротехнологій та аграрного менеджменту.

Вказані переваги слід підсилити в процесі реалізації державної регіональної економічної політики удосконалення інфраструктури аграрного ринку західних регіонів України. Головними напрямками тут вбачаються:

- інтенсифікація діяльності установ та організацій з навчально-освітньої роботи із представниками аграрного ринку з метою активізації фермерства та стимулювання процесів об'єднання господарств населення у кооперативи;
- підвищення ефективності функціонування державних і громадських суб'єктів планування і реалізації програм розвитку сільськогосподарської кооперації, узгоджених зі стратегіями соціально-економічного розвитку регіонів;
- розвиток елементів фінансово-кредитної інфраструктури (біржі, банки, комерційні фонди, інституційні інвестори) та зміна пріоритетів у напрямі підвищення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад;
- розвиток інвестиційного середовища для залучення коштів у транспортно-логістичну та інформаційно-комунікаційну сфери села, розбудову мережі гуртових і роздрібних ринків сільськогосподарської продукції та аграрних бірж;
- підвищення ефективності використання інституційних інструментів політики сусідства ЄС з метою модернізації інженерної та соціальної інфраструктури сільських територій.

Ключовими завданнями з удосконалення інфраструктури аграрного ринку в західних регіонах України в умовах дії Угоди про Асоціацію з ЄС є:

- формування цілісної системи суб'єктів інформаційно-організаційного забезпечення сільгоспвиробників із залученням до її роботи вищих навчальних закладів та наукових установ аграрного профілю регіону, дорадницьких служб, торгово-промислових і аграрних палат. Для цього профільним департаментам облдержадміністрацій слід сформувавши перелік проблемних і першочергових (щодо вирішення) питань та сформувавши технічні завдання для ВНЗ і наукових установ аграрного і інженерного профілю з метою включення відповідних тематик до навчальних та науково-дослідних планів; передбачити програми співпраці з установами, які надають дорадницькі та агроконсалтингові послуги, включно із затвердженням річних планів роботи (скоординованих між собою та з обласними програмними документами – стратегіями розвитку, програмами) та моніторингом їх виконання;
- фінансова та організаційно-економічна підтримка діяльності суб'єктів, що реалізують пілотні проекти, спрямовані на поширення у західних регіонах України сучасних моделей сільськогосподарської

кооперації, в тому числі з використанням досвіду країн-членів ЄС. Для цього фахівцям обласних і місцевих державних адміністрацій необхідно сформулювати перелік пілотних проектів, що передбачаються до реалізації, та подати його на розгляд і затвердження до Кабінету Міністрів України в цілях виділення необхідного фінансування. Додатковим джерелом фінансування заходів проектів можуть стати гранти організацій ЄС, для чого слід ініціювати розробку конкурсу заявок від органів місцевого самоврядування та громадських організацій;

- удосконалення механізмів становлення і функціонування інституцій та інститутів фінансово-кредитної підтримки малих агровиробників, у т.ч. на основі поширення сільськогосподарського страхування, забезпечення доступу господарств населення до програм повернення відсотків за кредити під модернізацію виробничої бази та збільшення товарності, в тому числі на основі їх трансформації у фермерські господарства, або ж створення сільськогосподарських кооперативів чи аграрних кластерів. Це потребує здійснення фахівцями відповідних структурних підрозділів облдержадміністрацій інформаційно-освітньої діяльності з агровиробниками щодо ознайомлення їх із сучасними можливостями та перевагами сільськогосподарського страхування, модернізації виробничої бази в контексті вимог про Асоціацію з ЄС, розвитку фермерства та сільськогосподарської кооперації (із залученням міжнародних та вітчизняних експертів, науковців і дорадників);
- реалізація фінансово-інвестиційних проектів з будівництва нових і модернізації діючих об'єктів виробничої, транспортно-логістичної, інженерної, маркетингової, інформаційної, соціальної та іншої інфраструктури аграрного ринку регіону за стандартами ЄС (у т.ч. за участі європейських партнерів). Це потребує розробки і реалізації відповідними структурними підрозділами обласних державних адміністрацій програм, спрямованих на залучення інвестиційних ресурсів приватного бізнесу в інноваційний розвиток та модернізацію діючих об'єктів інфраструктури аграрного ринку регіону за стандартами ЄС, в тому числі на основі концесії. На районному рівні за ініціативи представників райдержадміністрацій та органів місцевого самоврядування сільських і міських територіальних громад слід сформулювати інвестиційні пропозиції для потенційних вітчизняних і закордонних інвесторів щодо проектів з розвитку об'єктів інфраструктури аграрного ринку регіону та популяризувати їх у середовищі потенційних інвесторів через проведення міжнародних і національних бізнес-форумів та інвестиційних ярмарків, а також просувати інформацію про них через мережу дипломатичних установ України за кордоном та іноземних держав в Україні.

**Борщевський В.В.,
Волошин В.І.,
Чемерис В.А. (за згодою)**

Господарства населення у сільському господарстві західних регіонів України

2014 р.

Показники	В середньому по Україні	В середньому по західних регіонах
Валова продукція сільського господарства в господарствах населення на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	744,2	939,7
Частка господарств населення у виробництві валової продукції сільського господарства, %	45,0	68,6
<i>в т.ч. зернові та зернобобові</i>	21,2	44,5
<i>картопля</i>	97,0	97,5
<i>овочі</i>	88,3	95,2
<i>плоди та ягоди</i>	80,6	91,2
<i>м'ясо</i>	39,7	62,6
<i>молоко</i>	77,5	92,4
<i>яйця</i>	37,6	70,2
Частка поголів'я худоби та птиці в господарствах населення у 2013 р., %	61,9	78,1
<i>в т.ч. велика рогата худоба</i>	68,3	86,0
<i>свині</i>	51,0	68,3
<i>вівці та кози</i>	85,7	90,7
<i>птиця</i>	42,6	67,2
Частка с.-г. угідь у володінні та користуванні господарств населення	38,4	63,7
<i>в т.ч. ріллі</i>	36,4	63,4
Частка земель хорошої якості у володінні домогосподарств, %	24,3	20,5
Частка ріллі у землекористуванні домогосподарств, %	87,7	76,1
Частка домогосподарств, які використовують для обробки землі трактори, %	75,7	63,2
Частка домогосподарств, які використовують для обробки землі коней і волів, %	30,0	71,9

За даними:

- Валова продукція сільського господарства України за 2104 рік. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 21 с.
- Сільське господарство України: 2013 р. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 400 с.
- Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості в 2013 році. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 80 с.

Забезпеченість агровиробників західних регіонів України сільськогосподарською технікою та енергетичними потужностями

На початок 2014 р., од.

Сільськогосподарська техніка	Регіони						
	Волинська область	Закарпатська область	Івано-Франківська область	Львівська область	Рівненська область	Тернопільська область	Чернівецька область
Трактори (без тракторів, на яких змонтовані машини)	18 168	5 352	7 983	15 112	14 540	15 835	7 492
Зернозбиральні комбайни	3 294	417	909	2 461	2 537	2 761	661
Інші комбайни і збиральні машини*	441	41	165	337	363	377	154
Вантажні та вантажно- пасажирські автомобілі*	2 154	260	993	2 052	1 858	2 521	769
Стаціонарне іригаційне обладнання [#]	99	17	36	30	19	51	25
Інкубатори [#]	10	0	7	29	13	2	11
Доїльні установки та апарати [#]	356	45	85	195	369	145	102
Енергетичні потужності*, тис кВт	737	122	350	712	666	924	286

За даними: Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві у 2013 році. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики, 2013. – 41 с. – С. 20-40.

* У сільськогосподарських підприємствах і фермерських господарствах.

[#] У сільськогосподарських підприємствах.

Наявність господарських споруд і приміщень у сільських домогосподарствах західних регіонів України

2013 р.

Регіони	Типи споруд									
	Для зберігання урожаю		Для зберігання кормів		Для утримання худоби та птиці		Для утримання техніки та реманенту		Для комплексного використання	
	%	м ²	%	м ²	%	м ²	%	м ²	%	м ²
Волинська область	54,0	17	23,0	13	41,0	34	16,1	22	68,9	45
Закарпатська область	82,8	14	58,8	14	81,3	23	20,9	9	46,3	24
Івано-Франківська область	50,1	17	30,4	20	40,3	24	4,2	22	61,9	39
Львівська область	20,6	21	8,5	18	13,6	27	1,1	27	84,5	42
Рівненська область	63,8	20	49,4	21	57,3	39	25,0	25	58,0	34
Тернопільська область	34,5	18	13,3	13	30,7	19	6,2	15	75,4	38
Чернівецька область	53,0	14	51,2	12	51,8	19	8,2	19	46,5	33
В середньому в західних регіонах	43,5	17	33,5	16	45,1	26	11,7	20	63,1	36
В середньому в Україні	61,0	14	31,0	15	49,1	22	8,7	18	54,7	32

За даними: Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості в 2013 році. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 80 с.